
DIN ACTIVITATEA TIPOGRAFICĂ A MITROPOLITULUI GAVRIIL BĂNULESCU-BODONI (1808-1812, 1813-1821) ȘI PREZENȚA UNOR EDIȚII VECHI ROMÂNEȘTI ÎN COLECȚII NORD-DOBROGENE

Lăcrămioara Manea

Evoluția culturală și spirituală a Basarabiei, deși aflată sub stăpânire rusească mai bine de 150 de ani (1812-1918, 1944-1989), a avut la bază un puternic caracter românesc. Unul din factorii care au contribuit la susținerea stării românilor în teritoriul dintre Prut și Nistru a fost, fără îndoială, Biserica, corespondența bisericească și slujbele oficiindu-se, în cea mai mare parte, în limba română.

O grăitoare dovadă o constituie însăși circulația cărților românești de cult în Basarabia, tipărite în centrele tipografice de la București, Târgoviște, Râmnic, Iași, Neamț, Buda ș.a., domnitorii și mitropoliții români, patronii ai acestor tipografii, făcându-și un program cultural de difuzare a cărții românești în ținuturile aparținătoare altor imperii (Transilvania, Basarabia și Bucovina). Aceasta, se știe, și pentru că, până la 1814, Episcopia de Huși, de care aparținea majoritatea bisericilor basarabene, nu avea o tipografie proprie. Necesitatea înființării unei tipografii la Chișinău a înțeles-o pe deplin Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni în primii ani de după anexarea Basarabiei la Imperiul Țarist (1812), fiind numit la conducerea noii eparhii a Chișinăului și a Hotinului la 21 august 1813 (Nedelcea 1996, 104-105).

De asemenea, amintim în contextul activității tipografice de pe teritoriul Moldovei răsăritene numele gravurului și tipografului Mihail Strilbițchi, contemporan cu Gavriil, stabilit din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în Moldova. A realizat numeroase gravuri (cunoscut fiind încă din 1756) și a editat lucrări în tipografia Mitropoliei din Iași. Pe la 1788, anul în care administrația țaristă se instalează în Moldova, Strilbițchi își întemeiază propria tipografie la Iași, numită „tipografia politicească”, civilă, diferită de cea de la Mitropolie (Chiaburu 2010, 307). După retragerea trupelor rusești, rămas fără sprijin la Iași, Mihail Strilbițchi își mută tipografia pentru scurt timp la Dubăsari (1794-1796), apoi la Movilău

(1796-1800), pe atunci două mici târguri în stânga Nistrului, iar după anul 1800 se reîntoarce la Iași și la Mănăstirea Neamț (Chiaburu 2010, 308; Păcurariu 1996, 425). Un exemplar al *Psaltirii* de la Movilău, 1796 (BRV II, 604, 390; BRVÎA, 166, 121-122) a fost identificat într-o colecție particulară din municipiul Tulceași descris de noi (Manea 2013, I.1, 288-290), această ediție fiind destul de rară atât în colecțiile naționale cât și în Republica Moldova.

Din lucrarea cunoscutului bibliograf basarabean Alexandru David, *Tipăriturile românești în Basarabia sub stăpânirea rusă (1812-1918)*, apărută la Chișinău în 1934, reiese că, din 116 titluri imprimare în intervalul 1812-1877 la Chișinău și la Sankt Petersburg, 80 au fost editate în limba română în ciuda tuturor presiunilor (*apud* Nedelcea 1996, 105-106). Paul Mihail apreciază că în intervalul 1812-1918 s-au tipărit în provincie cca 1300 de cărți și foi volante (Mihailovici 1941, 7).

La început, limba română zisă „moldovenească” a fost recunoscută ca limbă oficială în toate instituțiile de stat din Basarabia, pe lângă limba rusă, iar în unele unități din județe se întrebuintă exclusiv această limbă. Treptat însă lucrurile se schimbă și guvernul rus, prin regulamentul din 29 februarie 1828, desființează autonomia Basarabiei. Limba rusă devine obligatorie, traducerea în limba moldovenească făcându-se doar în caz de necesitate. În anul 1833 limba română, ca limbă oficială, a fost scoasă din toate instituțiile în afară de biserică, unde s-a menținut mai mult timp (Ciobanu 1923, 18-19; Boldur 1992, 332-333). Cu toate acestea, limba românească a continuat să fie vorbită de către localnici, mai ales la sate. În timpul guvernatorului Fedorov, datorită tactului acestuia, s-a admis din nou în Basarabia întrebuintarea limbii moldovenești în instituțiile statului, până prin deceniul șapte al secolului al XIX-lea (Ciobanu 1923, 152; Boldur 1992, 335-336).

Odată cu numirea episcopului Pavel Lebedev (1871-1882), putem vorbi de o perioadă de decădere a tipăriturilor românești (1871-1905). Din decembrie 1879 cărțile românești de ritual sunt scoase din uz și înlocuite cu cele slavonești imprimate la Kiev, Moscova ori Sankt Petersburg. Prin ucazul sinodal din 13 ianuarie 1883 Tipografia Duhovnicească (Eparhială) este închisă¹ (Danilov 2007, 203-204). De altfel, Tipografia Eparhială din Chișinău a fost continuatoarea Tipografiei Exarhicești (1813-1821) a mitropolitului Gavriil după moartea acestuia. Pe lângă numărul mic al tipăriturilor (imprimate mai ales în tipografii particulare²), această epocă se caracterizează prin apariția de dicționare și cărți utile în gospodărie sau cu privire la sănătatea norodului. De asemenea, își continuă activitatea Tipografia Ocârmuirii Oblastei (Guberniei) Basarabiei din Chișinău (1815-1918). Pe de altă parte, acum se vor scrie cele mai multe manuscrise populare cu litere rusești și chirilice, în timp ce cărți imprimate la București, Iași, Sibiu vor avea o largă răspândire în satele basarabene, în ciuda măsurilor restrictive (Mihailovici 1941, 6-7).

***

După acest succint parcurs al istoriei limbii și tiparului din Basarabia în secolul al XIX-lea, ne vom opri în acest material asupra menirii și activității tipografice a exarhului Gavriil Bănulescu-Bodoni, în lupta sa de susținere a românismului până la Nistru și de impunere a limbii române în primele două decenii ale veacului al XIX-lea, dar mai ales asupra prezenței unor ediții vechi românești în spațiul nord-dobrogean, imprimate în timpul păstoriei sale.

Există o bogată bibliografie cu privire la originea și numele lui Gavriil Bănulescu-Bodoni, unele interpretări chiar de dată recentă (Chiaburu 2013, 59-82; Chiaburu 2014, 31-40), motiv pentru care nu vom insista asupra biografiei sale care, oricum, nu face obiectul acestui studiu. Dacă argumentele aduse în favoarea ipotezei originii maloruse, din regiunea Galiției, a lui Gavriil vor putea fi întărite de noi cercetări în fața susținătorilor originii transilvane ori bucovinene, rămâne o problemă des-

¹ Tipografia Eparhială se va redeschide la 26 octombrie 1906.

² Între tipografiile particulare din Chișinău menționăm: Tipografia lui Achim Popov (1843-1878), Tipo-litografia lui E. Șlimovici (1894), Tipografia lui A. Goldenstein (1899), Tipo-litografia lui F.P. Cașevschi (1901), Tipografia lui S.A. Rozenberg (1903) (Mihailovici 1941, 7).

chisă pentru noi toți. Însă, din anumite aspecte concrete ale vieții ierarhului, din evoluția și avantajele ecleziastice dobândite, din acțiunile sale cât și din studiul specialiștilor asupra tipăriturilor imprimate în vremea păstoriei sale transpare cert faptul că a avut simpatii în rândul rușilor, a fost devotat Rusiei țariste și bine văzut de Sfântul Sinod, dar nu s-a dezis de limba și cultura românilor în contextul politic în care s-a aflat.

La 17 ianuarie 1788 Gavriil a fost numit de Sinodul Bisericii Ortodoxe Ruse arhimandrit, rector și profesor de limba greacă al Seminarului din Poltava, cu sprijinul arhiepiscopului Ambrozie Serebrenikov al Ecaterinoslavului. Între anii 1793-1799 ocupă el însuși funcția de mitropolit al Poltavei, apoi al Kievului (1799-1803), iar în aprilie 1801 țarul Alexandru I (1801-1825), pentru serviciile aduse Rusiei, i-a oferit Ordinul Sf. Andrei clasa I cu briliante și l-a numit membru al Sf. Sinod, obținând astfel și un rang nobiliar (Arbure 1898, 740; Păcurariu 1996, 41; Chiaburu 2013, 74-75). Gavriil este destituit în august 1803 de la conducerea Mitropoliei de Kiev și se retrage la Dubăsari, orașelul de unde va călători spre Iași, în 1808, odată cu numirea sa în noua funcție, în contextul instalării protectoratului rus asupra Principatelor Române.

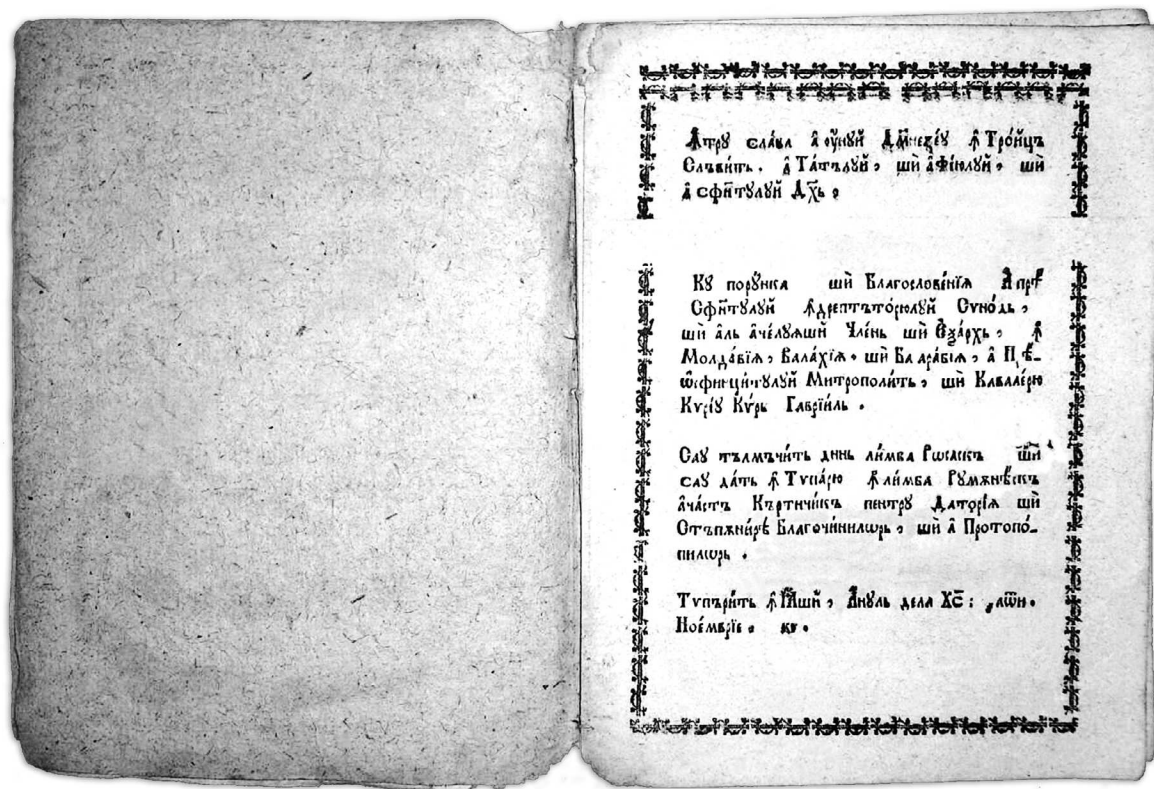
Astfel, la 27 martie 1808 Gavriil Bănulescu-Bodoni este numit prin ucaz „exarh al Moldaviei, Valahiei și Basarabiei”, încredințându-i-se și conducerea efectivă a Bisericii din Moldova. Mitropolitul Veniamin Costachi (1803-1808, 1812-1842) fusese retras din scaun la 20 februarie 1808 și va reveni la Mitropolia Moldovei în 1812, păstorind încă trei decenii. De asemenea, mitropolitul Dositei al Țării Românești urma să lucreze „sub povățuirea și ascultarea” exarhului Gavriil. În scurt timp însă, bătrânul mitropolit Dositei intră în conflict, atât cu acesta cât și cu autoritățile ruse, și este înlăturat din scaun printr-un ucaz al țarului, la 15 ianuarie 1810 (Lupu 2009, 339-340, nota 62). Această înlăturare a lui Dositei este considerată de prof. Mircea Păcurariu un amestec fără precedent al Rusiei țariste în treburile Bisericii Ortodoxe din Țara Românească (Păcurariu 1994, 418).

Ca patron, editor, prefațator și traducător, în această perioadă (1808-1812), Gavriil Bănulescu-Bodoni a tipărit câteva cărți românești. Din unele ediții noi am identificat exemplare în colecții nord-dobrogeane laice și religioase: ***Cărticică pentru datoria și stăpânirea blagocinilor***

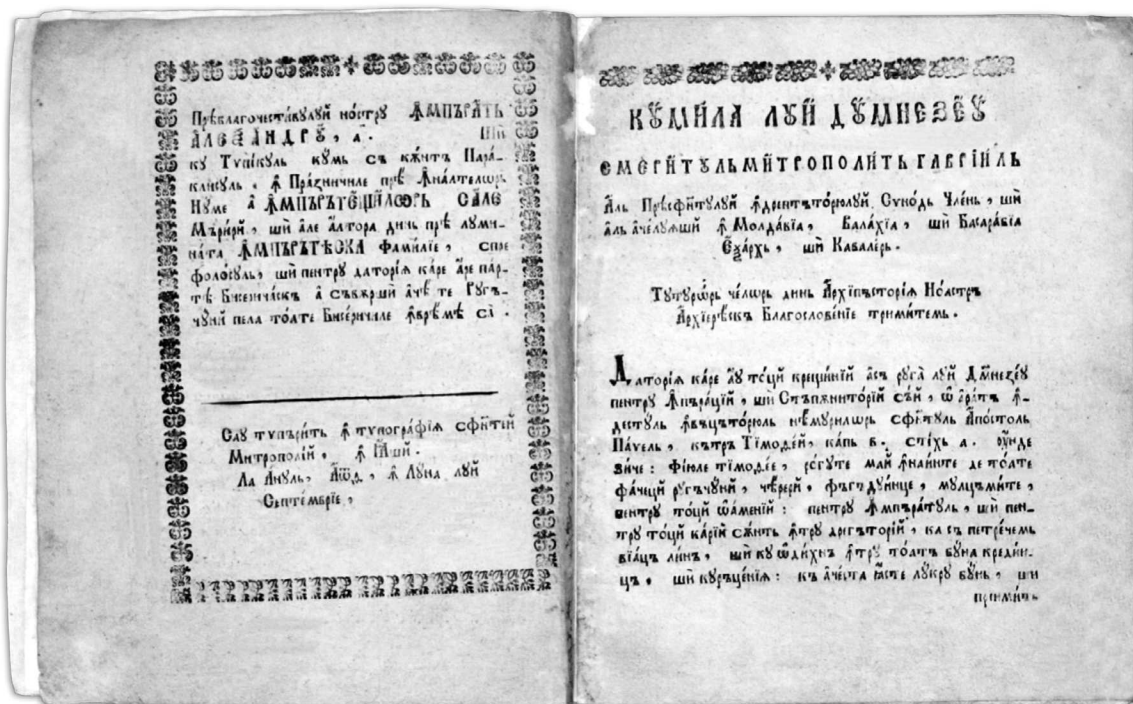
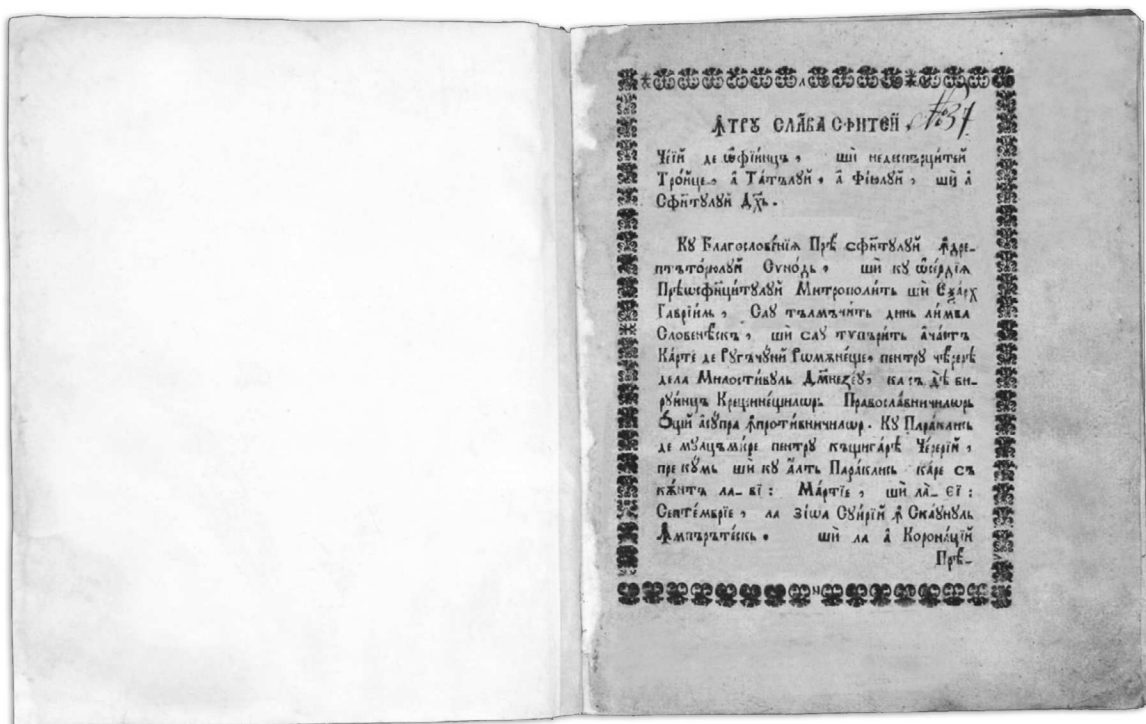
(Iași, 1808) și *Carte de rugăciuni pentru cere-
rere de biruință* (Iași, 1809) la Institutul de
Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion” Tulcea
(I.C.E.M. „Gavrilă Simion”); *Chiriacodromion*
(Neamț, 1811) și volume din seria *Viețile Sfin-
ților* (Neamț, 1807-1815) păstrate la mănăstirile
Celic Dere și Cocos din nordul Dobrogei, înființa-
te în primele decenii ale secolului al XIX-lea.

Prima lucrare apărută în noiembrie 1808 sub
patronajul lui Gavril Bănulescu-Bodoni vine ca
urmare a înființării Dicasteriei exarhale pentru
Principatele Române la 8 septembrie 1808, cu se-
diul la Iași, și a numirii de blagocini și protopopi.
Pentru aceștia exarhul a scos de sub tipar reguli
detaliate, care să-i călăuzească în hirotonie: *Căr-
țicică pentru datoria și stăpânirea blago-
cinilor și a protopopilor, Iași, 1808* (BRV
II, 736, 525-526). Ediția I bilingvă (rusește, româ-
nește) s-a tipărit la Iași, în anul 1791 cf. BRV II,
544, 340-341. În această nouă ediție, de la 1808,
au fost reluate textul și prefața „Cătră cetitori” nu-
mai în limba română, la porunca exarhului. În co-
lecțiile I.C.E.M. „Gavrilă Simion” se păstrează un
exemplar al acestei ediții, provenit în urma unei

achiziții dintr-un anticariat bucureștean în anul
1977 (Manea 2013, XXXIV.36, 103-105). Exem-
plarul complet, cu [2], 10 f.: 1 il., ne-a permis să
aducem unele îndreptări și completări la această
ediție: foaia 9 a rămas nenumerotată, iar f. 10 este
numerotată greșit cu cifra 6. Am precizat, de ase-
menea, cuprinsul și ornamentele acestei ediții:
Prefața *Cătră cetitori* (f. [2r-v]); *Datoria euta-
xias, ce să numesc slovenește blagocini, adecă a
privighitorilor pentru buna orânduială. Razimă
întâi: Întru a căuta de biserici* (f. 1-2r); *A doua:
Întru purtarea de grijă asupra preoților cum
slujesc tainile și alte slujbe bisericesti* (f. 2r-5r);
A treia: Întru a căuta pentru viața preoților (f.
5r-7r); *A patra: Întru a căuta pentru diaconi și
clerici* (f. 7r); *A cincea: Întru a căuta pentru fețele
duhovnicești, care nu au locurile lor* (f. 7r-8r); *A
șasea: Bunul orânduitoriu ocolul sau bisericile ce
sunt în sama lui* (f. 8r); *A șaptea: În vremea cer-
cetării să caute, oare să păzesc toate acele de mai
sus scrise* (f. 8r); *A opta: Când blagocinul pentru
cercetarea bisericilor se depărtează* (f. 8r-v); *A
noua: Blagocinul pentru răsplătirea osteneților*
(f. 8v); *A zecea: Blagocinul are dreptate să ceară
protopopie* (f. 8v); *A unsprezecea: Pe blagocin*

1. *Cărticică pentru datoria și stăpânirea blagocinilor*, Iași, 1808. Foaia de titlu
(Institutul „Gavrilă Simion”, Tulcea).

2-3. Carte de rugăciuni pentru cerere de biruință, Iași, 1809. Foia de titlu recto-verso (Institutul „Gavrilă Simion”, Tulcea).

nu poate nimenea a-l scoate din dregătoria sa (f. 8v); A doisprezecea: Cercetările pricinilor la fața locului se încredințează de la Consistorie blagocinilor (f. 9r); Datoria și stăpânirea protopopi-

lor (f. 9r-10r). Pe prima foaie numerotată apare o vinietă de frontispiciu, în medalion Cupa împărtașaniei încadrată de motive fitomorfe (Manea 2013, 104, 300). Trebuie să menționăm că aceas-

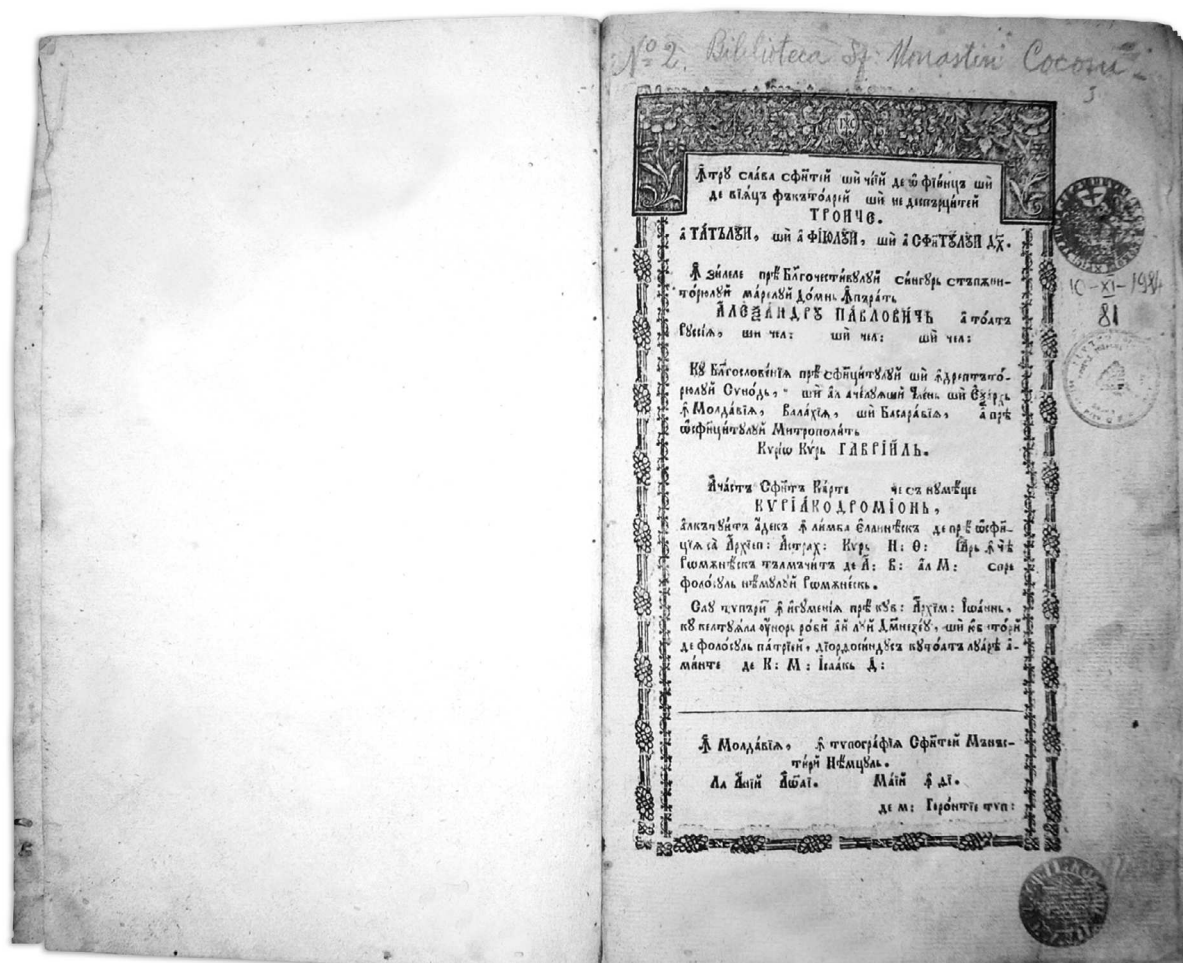
tă „broșură”, intens circulată în epocă, în prezent se mai păstrează în foarte puține exemplare în colecții din România, iar în fondurile din Chișinău și în alte colecții basarabene publicate până acum nu este semnalat vreun exemplar.

Fără a fi prezente în colecțiile tulcene ori basarabene, amintim aici cele două ediții identice ale **Orânduiei pentru sfințirea Bisericii** de la Iași și București, pentru a sublinia un aspect cu privire la datarea acestora. Tipărite la porunca exarhului Gavriil și traduse „de pre limba slovenească, pre limba moldovenească”, ediția de la Iași apare la 23 decembrie 1809, iar cea de la București la 20 mai 1809 (cf. BRV III, 767-768, 12-13). Pe pagina de titlu a ediției de la București se spune că a fost tipărită după ediția de la Iași, așadar poate fi vorba de o greșeală de tipar în sensul că ediția de la Iași s-a tipărit la 23 decembrie 1808 și nu 1809. În această situație, *Orânduia- la pentru sfințirea Bisericii* reprezintă cea de-a doua lucrare cerută de noul mitropolit.

În septembrie 1809, la Tipografia Sfintei Mitropolii din Iași, vede lumina tiparului o ectenie: **Carte de rugăciuni pentru cerere de biruință și Paraclisul pentru familia imperială rusească** (BRV III, 758, 3-4). Din prefața scrisă de Gavriil reiese că acesta este traducătorul și editorul lucrării, nu autorul, cum precizează cercetătorul Dan Râpă-Buicliu (Râpă-Buicliu 2000, 369). Gavriil Bănulescu-Bodoni a tradus din rusește în românește această cârticică, în care se ruga pentru sănătatea țarului și a familiei imperiale, lucrarea fiind expeditată la toate parohiile din Moldova, Valahia și Basarabia (Arbure 1898, 742). La muzeul tulcean se păstrează un exemplar complet, cu [3], 30 f.: 1 il. Din cercetarea lui rezultă că foile 3, 4 și 6 ale acestei ediții au rămas nenumerate, iar Cupa împărțășaniei apare ca ornament de frontispiciu pe prima foaie numerotată. Exemplarul a circulat spre sudul Moldovei, la Galați, conform însemnării lui Gheorghie Ghimpulescu, cântăreț la Mănăstirea Maica Precista din Galați, datare 21 noiembrie 1864. În anul 1952 intră în colecția noastră, fiind achiziționat de la tulceanul Grigore Cuculis (Manea 2013, XXXV.37, 105-106, 300). Din fericire, în prezent se mai păstrează două exemplare la Chișinău, la Muzeul Național de Istorie a Moldovei (exemplar achiziționat în 1987 de la Moscova) și la Biblioteca Științifică „Andrei Lupan” (Danilov, Grițco, Malahov 2002, 82; Cerețu 2011, CXXXII.346-347, 153-154).

O altă carte necesară practicii religioase, ce apare „cu blagoslovenia Preasfințitului Mitropolit Kir Gavriil”, este **Chiriocodromionul** imprimat la Tipografia Mănăstirii Neamț (înființată de mitropolitul Veniamin), în luna mai 1811, tipograf fiind monahul Gherontie. Traducătorul din limba elinească și prefațatorul ediției este arhiepiscopul Veniamin al Moldovei (BRV III, 790, 31-41). Datorită numerotărilor greșite de paginație, ediția are de fapt [11] f., 326 p. (Cartea I) și 450 p. (Cartea a II-a). Astfel, în prima parte p. 141-142 sunt sărite, ultima pagină 326 fiind numerotată greșit 328. În partea a II-a, p. 225 este numerotată greșit 285 și continuă, astfel că ultima pagină numerotată greșit 510 este de fapt p. 450 (cf. Poenaru 1973, 271-274). Cuprinsul Cărții I este redat la Daniela Poenaru, iar cea de-a doua numerotare începe cu *Tâlcuire la a 2-a epistolă a lui Pavel, cea către corinteni* (Manea 2013, 300). *Chiriocodromionul* a circulat de-o parte și de alta a Prutului, dar în prezent nu se mai păstrează exemplare în fondurile chișinăuene. La Mănăstirea Hâncu (RM) s-a păstrat un exemplar până la închiderea lăcașului la 1950, cartea fiind menționată într-o condică elaborată în anul 1817. În prezent, în patrimoniul mănăstirii redeschise, această carte nu mai este semnalată, conform cercetării întreprinse în anul 2012 de domnul Igor Cerețu (Cerețu 2014, *passim*). Însă, datorită strânselor legături ale mănăstirilor Moldovei cu mănăstirile nord-dobrogene înființate în deceniul patru al secolului al XIX-lea, aici se păstrează trei exemplare, unul la Mănăstirea Celic Dere și două la Mănăstirea Cocoș, jud. Tulcea. Exemplarul de la Celic Dere, cercetat și descris de noi (Manea 2013, XXX.32, 180-182), provine de la Mănăstirea Adam³ (jud. Galați-România), iar cele de la Cocoș aparțin vechii bibliotecii a mănăstirii de la începuturile constituirii sale. Mai mult, unul din exemplare poartă o însemnare de circulație din care aflăm că această carte a fost dăruită mănăstirii din Dobrogea de către starețul Neonil al Sfințelor Mănăstiri Neamț și Secu la 1844: „*Acest Kiriocodromion / s-au dăruit de Sfinția Sa / Părintele Starețul Neonil / la Sfântul] schit Cocoșii / ca să fie în biserica de acolo nestrămutat, / întru carea să prăzdnuiască hramul / prea Sfintei Treimi, / iar carele va*

³ Mănăstirea Adam, mănăstire de maici, cu o istorie de peste trei secole, a fost desființată de regimul comunist prin anii 1960-1962 și reînființată după 1990. În momentul desființării, maicile de la Mănăstirea Celic au adus biblioteca de la Adam, ambele instituții aflându-se atunci sub jurisdicția Episcopiei Dunării de Jos de la Galați.

4. Chiriacodromion, Neamț, 1811. Foaia de titlu (Mănăstirea Cocoș, Tulcea).

îndrăzni a-l înstreina / de la acea biserică / va fi supt neiertat canon / până când îl va întoarce iarăși înapoi / întru aceeași biserică. / La anul 1844, mai 9.” (Manea 2013, XIV.16-17, 246-247). De asemenea, menționăm că nu mai puțin de 8 exemplare ale *Chiriacodromionului* sunt identificate în biserici și mănăstiri din județul Suceava (Mitric 2005, 235-236).

O ediție foarte răspândită în Moldova, cu numeroase exemplare păstrate până în prezent, o reprezintă **Viețile Sfinților** (1807-1815), seria de 12 lucrări imprimate la Neamț astfel: septembrie, 1807; octombrie, 1809; noiembrie-decembrie, 1811; ianuarie-februarie, 1812; martie-iunie, 1813; iulie, 1814; august, 1815. Au fost traduse din redacției slavone de Ștefan ierodiacon.

În studiul de față vom aduce unele îndreptări și considerații doar asupra volumelor apărute sub patronajul lui Gavriil, mitropolitul Moldovei, Valahiei și Basarabiei, anume lunile octombrie-fe-

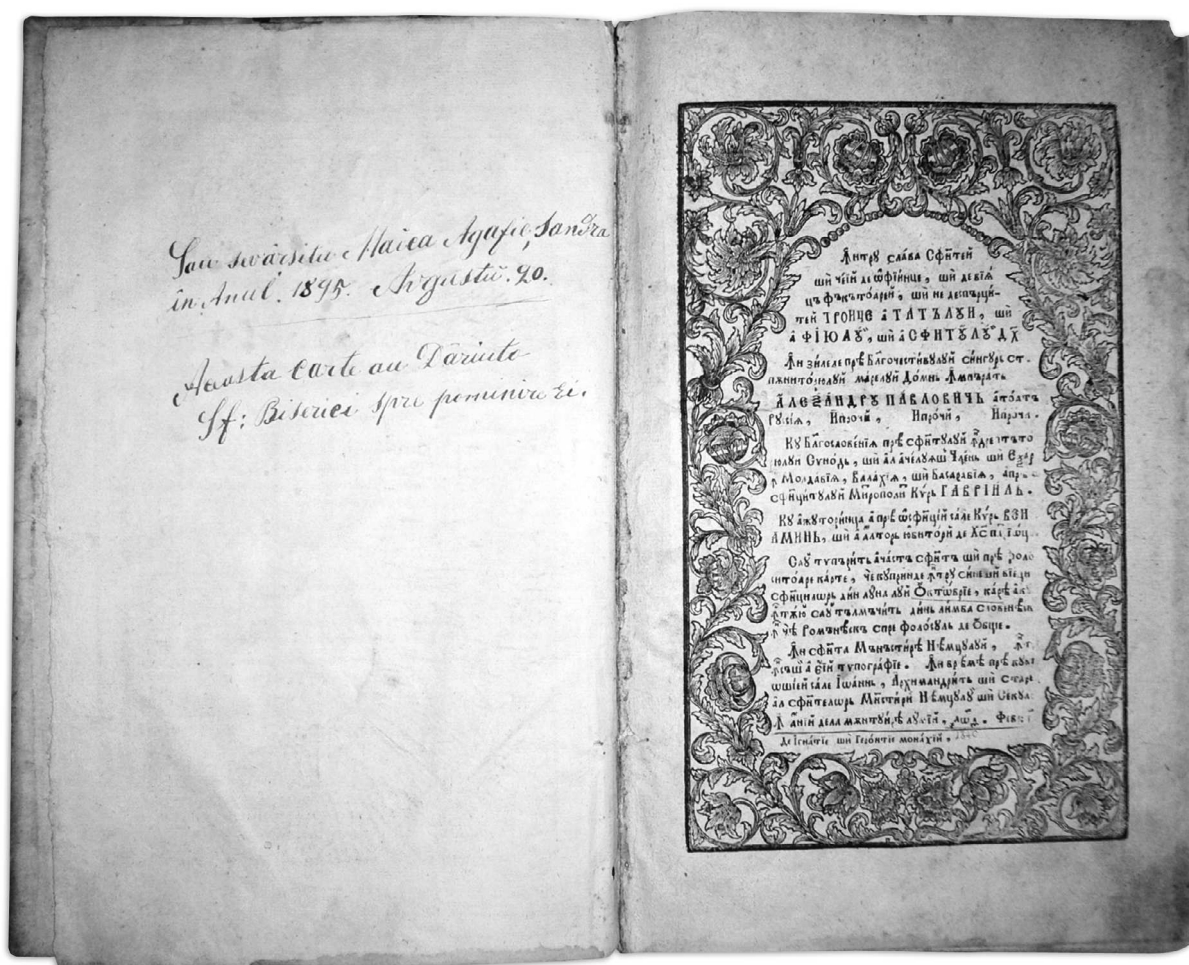
bruarie, celelalte fiind patronate de mitropolitul Veniamin Costachi. Circulația dinspre Moldova și prezența acestor exemplare în spațiul nord-dobrogean este, de asemenea, grăitoare. Astfel, **Viețile Sfinților din luna Octombrie** (1809) cuprinde și prefața arhimandritului și starețului Sfințelor Mănăstiri Neamț și Secu, Ioan, închinată lui Veniamin Costachi pentru sprijinul financiar acordat (BRV III, 773, 15-20). Deși în BRV se specifică că ediția are 174 f. numerotate, are de fapt 172 f., datorită numerotării greșite și decalării cu două foi mai mult în numerotare, începând cu f. 76 numerotată greșit 78, [...], f. 172 numerotată greșit 174 (Manea 2013, 108, 300). Exemplarul aflat în colecțiile I.C.E.M. „Gavrilă Simion” a fost achiziționat dintr-un anticariat bucureștean în anul 1982, iar cel de la Mănăstirea Celic Dere a aparținut Mănăstirii Adam (Manea 2013, XXIX.31, 180). Sugestivă ni se pare călătoria exemplarului de la Mănăstirea Cocoș, care, conform însemnării, a fost dăruit la 1819 de ie-

romonahul Dositeu „jupânului Ștefan din târgul Bârladului”, apoi ajunge în parohia Măcin din județul Tulcea și după 1799 la această mănăstire, în urma concentrării patrimoniului de pe raza județului nostru (Manea 2013, XIII.15, 246). Ediția ***Vieților Sfinților din luna Noiembrie*** (1811) se regăsește în două exemplare la cele două mănăstiri tulcene. Deși în BRV se specifică că ediția are 334 f. numerotate, are de fapt 333 f., din cauza numerotării greșite începând cu f. 199 numerotată greșit 200, [...], f. 333 numerotată greșit 334 (BRV III, 799, 54; Manea 2013, 182, 300). Dacă exemplarul de la Celic a fost adus de la Adam, cel de la Mănăstirea Cocoș a fost dăruit de la început acestui lăcaș (Manea 2013, XVI.26, 251-252). Tot în colecții nord-dobrogene se păstrează patru exemplare ale ***Vieților Sfinților din luna Decembrie*** (1811), două la Mănăstirea Cocoș iar câte unul la I.C.E.M. „Gavrilă Simion” și la Mănăstirea Celic Dere. Putem semnala față de BRV

(BRV III, 800, 54-55) o serie de numerotări greșite de paginație precum: f. 18 numerotată greșit 13; f. 41 numerotată greșit 44; f. 125 numerotată greșit 121; f. 126 numerotată greșit 121; f. 127 numerotată greșit 123; f. 128 numerotată greșit 124; f. 129 numerotată greșit 127; f. 130 numerotată greșit 126; f. 131 numerotată greșit 127 și numerotarea continuă 128, 129 etc.; f. 169 numerotată greșit 173 și numerotarea continuă 174, 175 etc.; f. 233 numerotată greșit 236; f. 276 numerotată greșit 271; f. 324 numerotată greșit 334 (Manea 2013, XXXIX.41, 110-111, 301). În ceea ce privește circulația exemplarelor din patrimoniul Mănăstirii Cocoș, unul provenind din vechea bibliotecă, celălalt din parohia Somova, jud. Tulcea, putem spune că răspândirea acestor cărți s-a făcut pe diferite căi, atât în satele nord-dobrogene cât și la mănăstiri (Manea 2013, XVII.27-28, 252-253). Descrise de noi au fost și edițiile din ***Viețile Sfinților din luna Ianuarie și Februarie*** (1812),

tyragnetia.nationalmuseum.md

tyragnetia.nationalmuseum.md

5. *Vieților Sfinților din luna lui Octombrie*, Neamț, 1809. Foaia de titlu (Mănăstirea Celic Dere, Tulcea).

păstrate fiecare în câte două exemplare la mănăstirile tulcene (Manea 2013, XXXV-XXXVI.37-38, 186-188; XVIII-XIX.29-30, 253-254).

Din volumele seriei *Vieților Sfinților* la care am făcut referire mai sus, în județul Suceava, la mănăstiri și biserici, se păstrează până în zilele noastre 42 de exemplare mai mult sau mai puțin complete (Mitric 2005, 234, 237-244). Cu siguranță, în veacurile trecute ele au fost mult mai multe, pierdute în timp, așadar au circulat intens în Principatul Moldovei și în Dobrogea de nord, în ciuda stăpânirii otomane de aici. Fără îndoială că aceste ediții s-au difuzat și în Basarabia, dar au fost multe distruse în secolul al XIX-lea și mai ales după cel de-al Doilea Război Mondial, când au fost arse biblioteci, colecții întregi de către regimul sovietic. În prezent, sunt semnalate la Chișinău numai două exemplare: *Viețile Sfinților din luna Noiembrie* (1811) la Biblioteca Națională a Republicii Moldova (Cereteu 2011, CXXXVI.355, 155-156) și *Viețile Sfinților din luna Februarie* (1812) la Muzeul Literaturii Române din Chișinău (Cereteu 2011, CXXXVIII.358, 156-157). Alte două exemplare pe aceleași luni se regăsesc la Mănăstirea Hâncu (cf. Cereteu 2014, 149), dar circulația seriei *Vieților Sfinților* prin unele fonduri chișinăuene și în unele mănăstiri basarabene redeschise după anul 1990 este semnalată de același autor, volumele aparținând înainte de 1950 Mănăstirii Hâncu, judecând după însemnările pe care le poartă (Cereteu 2014, 144-145).

*

În vremea păstoriei exarhului Gavriil din 1808-1812, la Iași au ieșit de sub tipar nu doar cărți, ci și acte și foi volante precum: decrete patriarhale, acte sinodale, cărți pastorale, porunci, dispoziții, orânduiele, rugăciuni, corespondență, acte de stare civilă etc. Dintre cele emise de mitropolitul Gavriil amintim: *Poruncă către fețele bisericești de a nu primi dezertori*, 1808 (apud Chiaburu 2010, 394), *Poruncă către toți proestoșii mănăstirilor*, 1808 (BRV IV, 327-Adăugiri, 129) și o *Gramată de duhovnicie proțească*, 1810 (apud Chiaburu 2010, 394), imprimate pentru a fi trimise la biserici și schituri.

***

După stabilirea sa la Chișinău, în toamna anului 1812, Gavriil Bănulescu-Bodoni face demersuri către autoritățile rusești pentru organizarea noii

eparhii a Chișinăului și a Hotinului, în fruntea căreia este numit mitropolit de către țar la 21 august 1813, calitate în care rămâne până la sfârșitul vieții sale. Eparhia a fost organizată asemenea bisericii din Moldova. Mitropolitul a păstrat cele nouă protopopii din Basarabia cu 749 de biserici, a micșorat dările către biserică și a atașat o parte din episcopia Ecaterinoslavului (Poltavei), anume regiunea Oceacovului dintre Nistru și Bug, cu cca o sută de biserici. De asemenea, a înființat Seminarul teologic din Chișinău (inaugurat la 31 ianuarie 1813) cu limbile de predare rusa, româna și latina (Arbure 1898, 505-506; Ciobanu 1923, 38-39).

La 25 septembrie 1813 mitropolitul Gavriil înaintează un raport Sfântului Sinod din Petersburg argumentând necesitatea înființării, pe lângă Mitropolia din Chișinău, a unei tipografii pentru tipărirea „[...] sub îngrijirea mea proprie a cărților bisericești în limba moldovenească și cea slavonească pentru eparhia de aici”. La 4 mai 1814 Sinodul rusec aprobă cererea lui Gavriil, iar la 31 mai tipografia este deschisă, una din cele 17 condiții stipulate în ucaz fiind ca tipăriturile românești să fie traduse după cele rusești (Ciobanu 1923, 40-41; Nedelcea 1996, 109-110). Însă, este cunoscut din contribuția cercetătorilor că mitropolitul Gavriil va reuși să înșele vigilența Moscovei folosindu-se și de cărțile românești, ca „o variantă de compromis ce ar împăca dominația politică și ecleziastică a rușilor cu viața duhovnicească a basarabenilor”, așadar o activitate tipografică înscrisă „între tradiție și politica țaristă” (Danilov 2007, 39).

Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni a imprimat vieții bisericești o direcție națională tipărind, în acest sens, diferite cărți pentru uzul cultului. Apariția acestor cărți se explică, în primul rând, prin nevoile practice ale populației și ne dovedește continuitatea tradiției românești în Basarabia. Ieromonahul Ignatie, chemat de mitropolitul Gavriil de la Mănăstirea Neamț, este tipograful căruia i s-a încredințat conducerea Tipografiei Exarhicești până la 1821 (Danilov 2007, 91). Tipografia de la Chișinău scotea tiraje de 1200-1500 de exemplare numai pentru Basarabia, unele ediții fiind retipărite după un an, ceea ce însemna că necesarul de carte era mult mai mare. Dacă noua eparhie a Basarabiei cârmuia peste 800 de biserici, aflate sub ascultarea mitropolitului Gavriil, se poate spune că se imprimau cărți într-un număr aproape dublu față de cel al bisericilor (Arbure 1898, 506; Chiaburu

2010, 89), acoperind oarecum necesitățile preoților basarabeni. Însă edițiile de la Chișinău au circulat și în afara granițelor istorice ale provinciei, astfel explicându-ne în prezent păstrarea lor în diferite colecții din România. De asemenea, în ucazul sinodal din 4 mai 1814 se prevedea ca din fiecare ediție imprimată aici să fie expediat câte un exemplar Sfântului Sinod și bibliotecilor acestuia, Departamentului Ministerului Instrucțiunii Publice, Academiei de Științe, Academiei Teologice din Sankt Petersburg și două exemplare la Biblioteca Publică Imperială (Cereteu 2012, 235). Deși cenzurată și persecutată de comuniști de-a lungul vremii, cartea românească de la Chișinău este destul de răspândită în colecțiile și bibliotecile de pe teritoriul Republicii Moldova, conform cercetărilor din ultimul timp.

În studiul de față vom supune atenției prima carte ce reprezintă un punct de plecare pentru cultura românească din Basarabia, anume **Liturghierul** din 1815 precum și edițiile **Noului Testament** (1817, 1819) și **Biblia** (1819) de la Sankt Petersburg, editate și corectate (unele parțial) de mitropolitul Gavriil, deoarece aceste ediții se păstrează și în colecții nord-dobrogene.

În anul 1815, pentru a anunța deschiderea tipografiei de la Chișinău, Gavriil a imprimat separat prefața *Liturghiei* și a difuzat-o în țară sub formă de foaie volantă (Mihailovici 1941, 7, 14-16). Lucrarea a apărut la 3 august 1815 în aproximativ 1200 exemplare, *Slujebnicul* fiind una din cele mai necesare cărți de ritual (BRV III, 879, 119-122; BRV IV, 879, 300). Motivația apariției sale este explicată în *Precuvântare* de însuși Gavriil, care sublinia că în eparhie era mare lipsă de această carte. Prefațatorul și editorul volumului totodată precizează că *Liturghierul* nu este tocmai o traducere după edițiile slavonești, ci chiar o îndreptare a edițiilor românești anterioare și o completare: „[...] pe care noi dinu cele slavonești îndreptându-o, câtu s-au pututu mai bine, amu adaos-o cu Synaxariulu celoru 12 luni [...], care învățături în cele mai denainte tipărite rumânești Liturghii nu să află” (BRV III, 120). Așadar, este vorba de o ediție elaborată după versiuni românești mai vechi, la care s-au făcut unele *îndreptări* de cuvinte ori expresii precum și *adaosuri*, traducându-se doar Sinaxarul din slavonește în românește după edițiile sinodale de la Kiev. Evident, vorbim de Sinaxarul sfinților Bisericii Ortodoxe Ruse, necesar clerului basarabean (Danilov 2007, 41-42). În acest mod a reușit mitropolitul

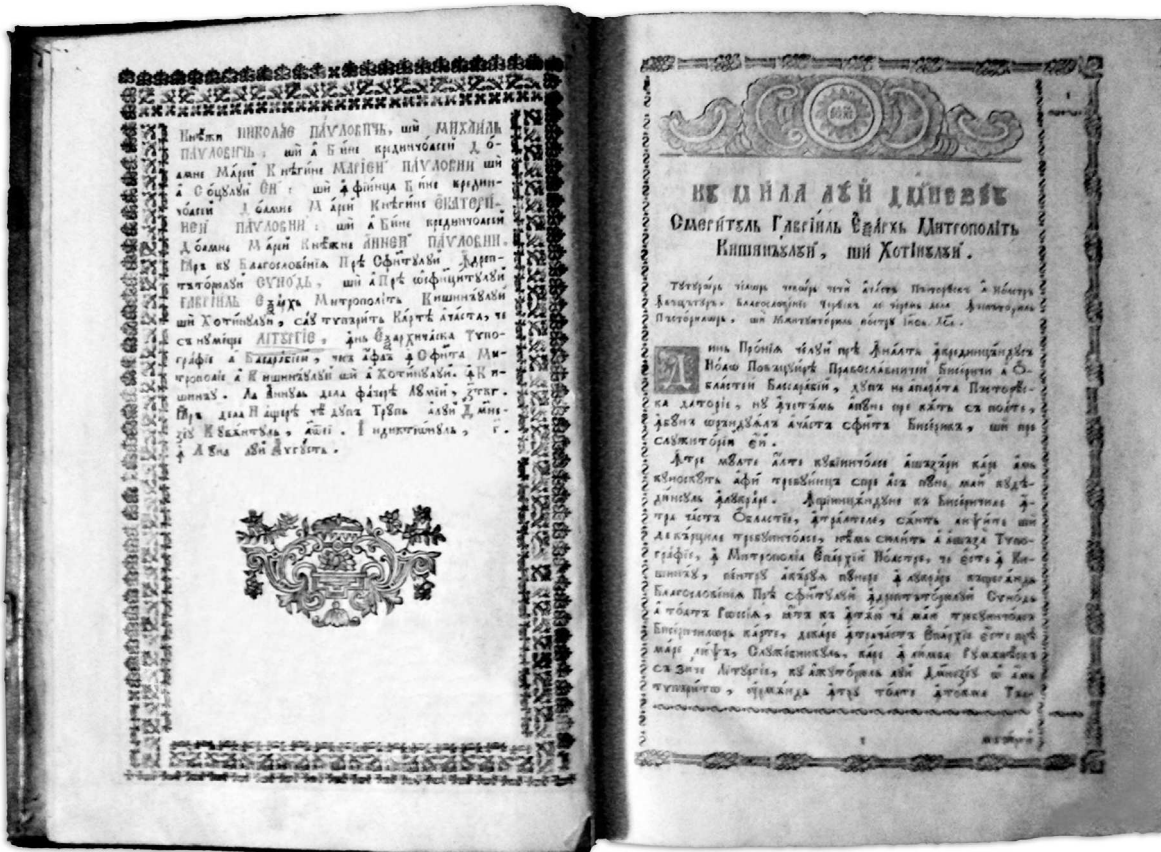
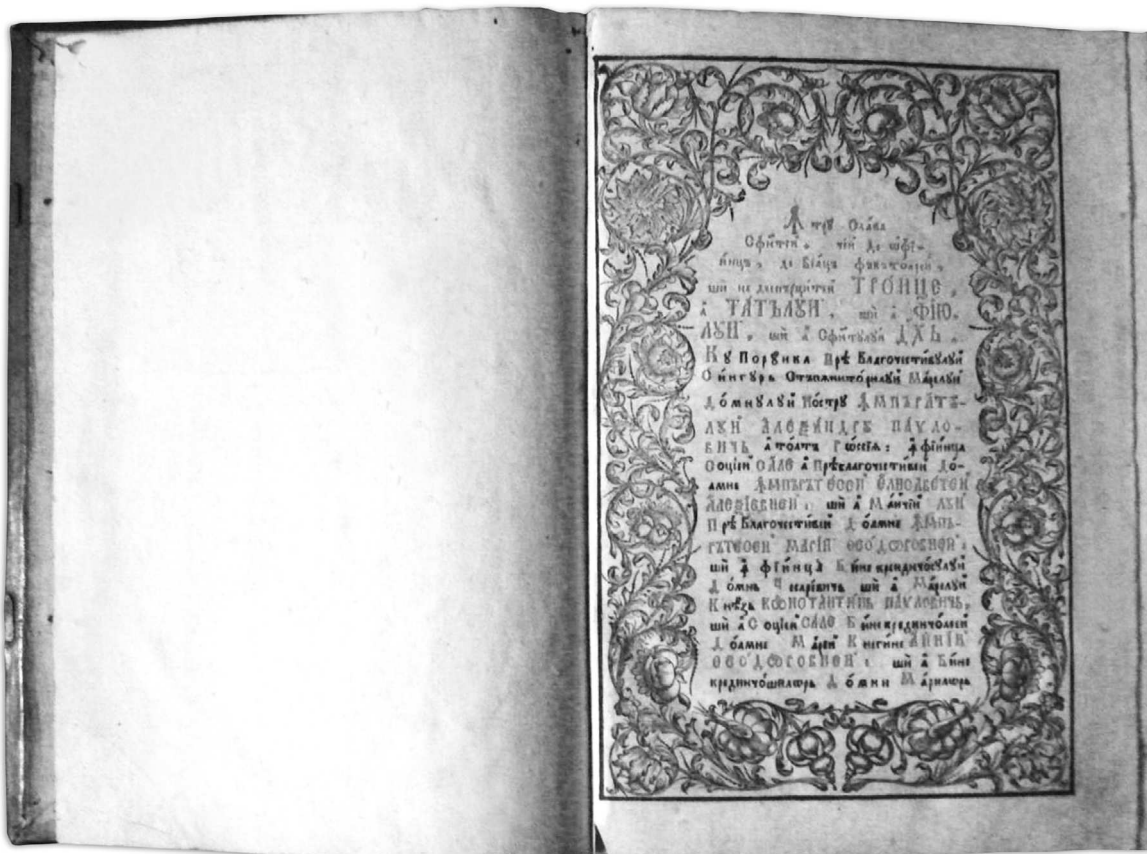
să păstreze tradiția Bisericii românești în formă și în fapt, nefiind singura tipăritură pe această linie.

Menționam că un exemplar al *Liturghiei* de la Chișinău se păstrează în fondurile Mănăstirii Celic Dere din Tulcea, provenind de la amintita mănăstire Adam. Volumul este complet ([1], 5, 9, 187 f.: il.), legat pe la 1835 în piele pe lemn, cu două închiștători metalice și într-o stare bună de conservare. În afara ornamentelor binecunoscute, precizăm cele patru gravuri ale ediției: f. 5v - *Cina cea de taină* (11,5×12,5 cm); f. 31v - *Sf. Ioan Hrisostom* (25,3×14,5 cm); f. 58v - *Sf. Vasile* (25,2×14,5 cm); f. 82v - *Sf. Grigorie* (25,5×15 cm). Exemplarul nostru poartă pe verso-ul ultimei foi următoarea însemnare de cumpărare și circulație: „*Această sfântă Letu(r)ghie am cumpărat-o eu de la e(r) mona(h) / Seleve(s)tru [Silvestru], șezând el în mito(c) la Sfâ(n)tu(l) Spirido(n)⁴ în tâ(r)gu [Iașilor], / și am legat-o eu de i(z)no[a]vă cu prețul 30 lei. Veniami(n) E(r)mona(h) 835*” (Manea 2013, XLIII.45, 194-196). Fascinantă este călătoria acestui exemplar, de la Chișinău la Iași, apoi ajunge la Mănăstirea Adam din jud. Galați, iar în final în patrimoniul nord-dobrogean. Un singur exemplar al *Liturghiei* este semnalat pentru județul Suceava, la Parohia „Bunavestire” din Băraști (Mitric 2005, 254). În Basarabia însă, până la cel de-al Doilea Război Mondial, conform bibliografiei se păstrau 96 de exemplare, iar în prezent se mai conservă 41 de exemplare (Cereteu 2012, 241). Dintre acestea 38 de exemplare au fost identificate numai în bibliotecile și fondurile muzeale din Chișinău, din care 17 exemplare se află în patrimoniul Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova (Cereteu 2011, CXLIV.373-410, 161-169).

În Tipografia Exarhicească de la Chișinău au mai văzut lumina tiparului: *Molebnic* (1815), *Catichis în scurt* (1816), *Molebnic*, ed. a 2-a (1816), *Urmarea cântării de rugăciune* (1816), *Ceasoslov* (1817), *Rânduiala panhidei* (1817), *Psal-tire* (1818), *Mineiul de obște* (1819), *Molitvenic* (1820), *Rânduiala sfințirii bisericii* (1820). Tipăriturile românești de la Chișinău au circulat pe teritoriul României de azi, fiind întâlnite în special în zona Moldovei, iar în spațiul nord-dobrogean prin filiera moldoveană.

Bănulescu-Bodoni, în perioada păstoriei sale, a contribuit totodată la tipărirea cărților sfinte apă-

⁴Mănăstirea Sfântul Spiridon din Iași a fost construită de Constantin Cehan Racoviță la 1756-1758 (Stoicescu 1974, 473).

6-7. Liturghier, Chișinău, 1815. Foaia de titlu recto-verso (Mănăstirea Celic Dere, Tulcea).

rute la Sankt Petersburg⁵ sub egida Societății Biblice Ruse, anume **Noul Testament** și **Biblia**. Datorită Filialei basarabene a Societății Biblice Ruse, care a luat ființă la 27 septembrie 1817 la Chișinău, aceste ediții au cunoscut o mare răspândire și dincolo de Basarabia. Ediția separată a *Noului Testament* de la 1817, din Tipografia Sfântului Sinod (BRV III, 948, 190), care a devansat decizia de imprimare a Bibliei, a fost scoasă de sub tipar în luna iulie 1817 (Danilov 2007, 62) într-un tiraj de 5000 de exemplare epuizate rapid. Patronajul material a fost asigurat de Comitetul Societății Biblice Ruse, avându-l ca vicepreședinte pe Constantin Ipsilanti. Fostul domn fanariot a asigurat și corectura textului (cf. Râpă-Buicliu 2000, 396), însă tipărirea cărții a fost posibilă prin intervențiile directe ale mitropolitului Gavriil. Acesta a corectat textele biblice expediate din Petersburg la inițiativa președintelui Societății, principele Al. Golițan, începând chiar din anii 1815-1816. Mai mult decât atât, este și perioada când Gavriil Bănulescu-Bodoni și-a asumat o mare responsabilitate în editarea unei noi ediții integrale a *Bibliei* în limba română, până spre sfârșitul anului 1817 reușind și corectarea primelor două cărți din *Vechiul Testament*, *Facerea* și *Exodul*, după binecunoscutul „model” al *Bibliei* de la Blaj din 1795 (Danilov 2007, 57-60).

Revenind la **Noul Testament** (1817) precizăm că în colecțiile tulcene se află patru exemplare, unul la I.C.E.M. „Gavrilă Simion” achiziționat în 1978 de la Boțocan Valeriu și trei exemplare la Mănăstirea Celic Dere. În urma cercetării lor, am putut constata multe numerotări greșite de paginație: f. 223 numerotată greșit 220; f. 224 numerotată greșit 221; f. 225 numerotată greșit 222; f. 226 numerotată greșit 222; f. 227 numerotată greșit 223; f. 228 numerotată greșit 224; f. 229 numerotată greșit 225; f. 230 numerotată greșit 226; [...]; f. 273 numerotată greșit 269; [...]; f. 276 numerotată greșit 272; f. 277 numerotată greșit 273; f. 278 numerotată greșit 274. Prin urmare, față de paginația menționată în BRV de [1], 274 f., ediția are de fapt [1], 278 f. numerotate cu greșeli (Manea 2013, XLIII.45, 115-116, 302). Exemplarele de la Celic provin toate de la Mănăstirea Adam (Manea 2013, XLVIII.51-53, 200-201).

⁵ În orașul Sankt Petersburg au funcționat tipografiile: a Senatului, a Sfântului Sinod, a lui Nicolae Grecea (1819), a lui V. Kondurov (1877), a Departamentului Obșteștei Învățări (1827) și Tipografia Academiei Imperiale de Științe (1840) (Mihailovici 1941, 7).

Pentru jud. Suceava sunt descrise nu mai puțin de 15 exemplare (Mitric 2005, 268-270), iar în fondurile din Chișinău se păstrează șase exemplare (Cereteu 2011, CLVII.462-467, 181-182).

Într-un tiraj de 5000 de exemplare, ediția integrală a **Bibliei** de la 1819 (BRV III, 1031, 289-290), a treia cunoscută în spațiul românesc a fost destinată în primul rând românilor din Basarabia, Societatea Biblică Rusă primind sume de bani speciale pentru editarea *Bibliei* în scopuri misionare. Deși scrisă de uniți, mitropolitul Gavriil recomandă Comitetului din Petersburg *Biblia* de la 1795 precum și pe arhimandritul Varlaam Cuza, unchiul viitorului domn al Țărilor Române Alexandru Ioan Cuza, ca redactor-corector al noii ediții a *Bibliei*. Egumenul moldovean sosește la Sankt Petersburg în 15 februarie 1817 și rămâne până la finalizarea tipării cărții (Râpă-Buicliu 2000, 403-404; Danilov 2007, 62), colaborând la început cu exarhul Gavriil aflat la Chișinău. Documentele de arhivă arată că din 18 decembrie 1817 principele Golițan nu a mai apelat la serviciile mitropolitului. Specialistul Maria Danilov punctează perioada 18 decembrie 1817 - 15 august 1819 (data tipării) drept cea de-a doua etapă a istoricului *Bibliei*. Comitetul Biblic a hotărât ca modelul să rămână *Biblia* tradusă de Samuil Micu Clain, iar corectura să rămână sub supravegherea lui Varlaam Cuza în anturajul funcționarilor eclesiastici din Sankt Petersburg. Mai mult, tiparnița Tipografiei Sinodale, care suferea pierderi financiare, se mută la noua tipografie a editorului Nicolae Grecea, unde lucrarea vede lumina tiparului. În ceea ce privește conținutul, putem vorbi de o copie parțială a modelului utilizat, deoarece ultima carte din cuprinsul *Vechiului Testament*, *A lui Iosip Macobei carte, adică pentru singurul Țitorul gând*, lipsește în versiunea ediției din Sankt Petersburg. Explicația este pusă pe seama cenzurii sinodale, în procesul revizuirii textului biblic. În plus, această versiune nu a apărut și cu binecuvântarea mitropolitului Gavriil, deși era obligatorie aprobarea ierarhului pentru publicare (Danilov 2007, 57, 64-65). Exemplarul care aparține Institutului tulcean a fost achiziționat în anul 1982 (Manea 2013, XLVIII.51, 122-123). Alte 9 exemplare au fost identificate în Moldova de nord (Mitric 2005, 276-277). În Republica Moldova, în diverse colecții chișinăuene se regăsesc 10 exemplare (Cereteu 2011, CLXIII.486-495, 187-189). De asemenea, la Mănăstirea Hâncu, până pe la 1950 bibliografia veche arată prezența mai multor

exemplare din edițiile de la Chișinău și Sankt Petersburg, patronate sau editate de Gavriil Bănulescu-Bodoni. După redeschidere, în patrimoniul mănăstirii se află alte ediții scoase în Tipografia Exarhicească, nu *Liturghierul*, și 2 exemplare ale *Bibliei* de la 1819 (Cereteu 2014, 144, 150-151).

Ediția *Noului Testament*, Sankt Petersburg (1819), cu [2] f., 303 p., este o detașare a textului din ediția *Bibliei* de mai sus, la care s-a adăugat o nouă foaie de titlu (BRV III, 1049, 314; Râpă-Buicliu 2000, 405). Mai puțin difuzată, această ediție apare în muzeul tulcean cu un exemplar incomplet și deteriorat din păcate (Manea 2013, XLIX.52, 123-124). A intrat în patrimoniul nostru printr-un fond de preluări de la Biblioteca Academiei Române din București, în anul 1978.

*

În tipografia de la Chișinău au fost imprimate ca foi volante și o serie de acte bisericești emise de mitropolitul Gavriil, unele bilingve ruso-române: *Poruncă* să fie trimiși copiii preoților la seminar, 30 martie 1815 (Mihailovici 1941, 11, 18; BRV IV, 402-Adăugiri, 145); *Pastorală* pentru depunerea jurământului către Scaunul împărațesc de către toți locuitorii, iscăind și tablele ce se vor alătura, 28 iulie 1816 (bilingvă) (Mihailovici 1941, 15, 21; BRV IV, 419-Adăugiri, 148); *Pastorală în contra beției printre clerici*, 7 iulie 1819 (bilingvă) (BRV III, 1060, 322-323; Mihailovici 1941, 21, 23); *Carte pastorală* prin care îndeamnă credincioșii să păstreze duminica drept zi de sărbătoare, „să nu meargă nici măcar la târguri în această zi”, 2

septembrie 1820 (BRV III, 1105, 364). *Pastorală împotriva beției* a fost trimisă bisericilor din Basarabia prin blagocini, însoțită cu ucazul Dicasteriei nr. 1812 din iunie 1819, prin care mitropolitul Gavriil dădea instrucțiuni protopopilor pentru ducerea la îndeplinire (Mihailovici 1941, 23).

***

Pe lângă activitatea editorială asumată de exarhul Gavriil Bănulescu-Bodoni se cunoaște activitatea sa socială și pastorală, încercările pe lângă guvernatorii ruși de a asigura preoților din Moldova și Valahia o viață mai bună prin micșorarea impozitelor, prin obținerea unor drepturi pentru văduvele și orfanii clericilor precum și un regim special pentru judecarea de către autoritățile bisericești a preoților vinovați. De asemenea, mitropolitul Gavriil a pus piatra de temelie și a sfințit nenumărate lăcașuri de cult din Moldova, Valahia și Basarabia, în vremea păstoriei sale (Fuștei 2011, 223-233).

În concluzie, putem spune că mitropolitul Gavriil a pus bazele culturii românești în Basarabia sub stăpânirea străină, întărind-o prin întreaga sa activitate și contribuind totodată la conservarea spiritului românesc în teritoriul dintre Prut și Nistru. Edițiile lui Gavriil Bănulescu-Bodoni în colecții tulcene le datorăm, pe de o parte unei circulații contemporane nouă (transferări, achiziții) pentru exemplarele păstrate la I.C.E.M. „Gavrilă Simion”, pe de altă parte circulației cărților din secolul al XIX-lea spre bisericile și mănăstirile nord-dobrogene, dinspre Moldova sau prin filiera moldoveană.

Bibliografie

- Arbure 1898:** Z.C. Arbure, Basarabia în secolul XIX (București 1898).
- Boldur 1992:** A. Boldur, Istoria Basarabiei, ed. a 2-a (București 1992).
- BRV II, III, IV:** I. Bianu, N. Hodoș, D. Simonescu, Bibliografia românească veche (1508-1830) (București 1910, 1936, 1944).
- BRVIA:** M. Iova (coord.), Bibliografia românească veche: îmbogățită și actualizată, I (A - C) (Târgoviște 2004).
- Cereteu 2011:** Ig. Cereteu, Cartea românească veche și modernă în fonduri din Chișinău. Catalog (Iași 2011).
- Cereteu 2012:** Ig. Cereteu, Unele considerații privind difuzarea cărții vechi tipărite la Chișinău. Tyragetia s.n. VI/2, 2012, 235-242.
- Cereteu 2014:** Ig. Cereteu, Pagini din istoria bibliotecii Mănăstirii Hâncu. Tyragetia s.n. VIII/2, 2014, 139-154.
- Chiaburu 2010:** E. Chiaburu, Carte și tipar în Țara Moldovei, ed. a 2-a (Iași 2010).
- Chiaburu 2013:** E. Chiaburu, Despre originea și numele Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni. Acta bacoviensia VIII, 2013, 59-82.
- Chiaburu 2014:** E. Chiaburu, Interpretări noi cu privire la originea și numele lui Gavriil Bănulescu (Bodoni). Tyragetia s.n., VIII/2, 2014, 31-40.
- Ciobanu 1923:** Șt. Ciobanu, Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă (Chișinău 1923).
- Danilov, Grițco, Malahov 2002:** M. Danilov, A. Grițco, L. Malahov, Cartea românească în colecțiile Muzeului Național de Istorie a Moldovei (1683-1918). Catalog (Chișinău 2002).

- Danilov 2007:** M. Danilov, *Cenzura sinodală și cartea religioasă în Basarabia. 1812-1918 (între tradiție și politica țaristă)* (Chișinău 2007).
- Fuștei 2011:** N. Fuștei, *Activitatea social-pastorală a Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni. Tyragetia s.n. V/2, 2011, 223-233.*
- Lupu 2009:** D. Lupu, *Tiparul și cartea în Țara Românească între anii 1716 și 1821* (Iași 2009).
- Manea 2013:** L. Manea, *Circulația cărții vechi românești (manuscrisă și tipărită) în spațiul nord-dobrogean* (Brăila 2013).
- Mihailovici 1941:** Pr. P. Mihailovici, *Tipărituri românești în Basarabia de la 1812 până la 1918* (București 1941).
- Mitric 2005:** O. Mitric, *Carte românească veche în județul Suceava (1643-1830): Catalog, ed. a 2-a* (Suceava 2005).
- Nedelcea 1996:** T. Nedelcea, *Civilizația cărții. Incursiune în istoria cărții, presei și a tiparului* (Craiova 1996).
- Păcurariu 1994:** M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române, Ed. a 2-a, vol. 2* (București 1994).
- Păcurariu 1996:** Pr. prof. M. Păcurariu, *Dicționarul teologilor români* (București 1996).
- Poenaru 1973:** D. Poenaru, *Contribuții la Bibliografia românească veche* (Târgoviște 1973).
- Râpă-Buicliu 2000:** D. Râpă-Buicliu, *Bibliografia românească veche. Additamenta I (1536-1830)* (Galați 2000).
- Stoicescu 1974:** N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova* (București 1974).

On publishing activity of Metropolitan Gavriil Bănulescu-Bodoni (1808-1812, 1813-1821) and the presence of old Romanian books in the collections of Northern Dobruđa

Abstract

One of the factors which contributed to the support of the Romanians and their culture in Bessarabia was the Church, and Metropolitan Gavriil Bănulescu-Bodoni (born 1746 <1750?> - died 1821, Chișinău) was deeply aware of it, bringing the area between the Prut and Dniester to the consciousness and spirituality of the Romanian space before and especially after 1812.

In 1808-1812, after his appointment as a member of the Holy Synod of St. Petersburg and exarch of Moldavia and Wallachia (March 27 1808), in terms of establishing a Russian military occupation regime in the Romanian principalities, the great hierarch initiated the cultural program for the dissemination of Romanian books published in Moldavian printing centers (Iași, Neamț). He successfully led the Archdiocese of Moldavia prior to the signing of the Treaty of Bucharest on May 16, 1812.

As a patron, editor, preface writer and translator, Gavriil Bănulescu-Bodoni published several Romanian books during this period. Copies of some publications we found in the secular and monastic collections in Northern Dobruđa: *Cărticică pentru datoria și stăpânirea blagocinilor* (*Booklet about the duty and power of rural deans*) (Iași, 1808) and *Carte de rugăciuni pentru cerere de biruință* (*Book of Prayers for Victory*) (Iași, 1809) at the Gavrilă Simion Eco-Museum Research Institute from Tulcea; *Kyriakodromion* (*Sunday Book*) (Neamț, 1811) and volumes from the *Lives of the Saints* (*Viețile Sfinților*) (Neamț, 1807-1815) at the monasteries of Celic Dere and Cocos, established in the first decades of the 19th century. These publications must have been common in Bessarabia too, but most of them were destroyed during the Russian rule.

But the most important cultural and historical activities of Metropolitan Gavriil Bănulescu-Bodoni occurred in the first years after the annexation of Bessarabia to the Russian Empire in 1812, after the creation of the new Archbishopry of Chișinău and Khotin, the head of which he was appointed on August 21, 1813 and remained until the end of his life. On May 31, 1814 the Diocesan Printing House was opened in Chișinău, with the purpose of printing religious books in Romanian, which should have been translated from the Old Church Slavonic. Under the Metropolitan's leadership, sometimes deceiving the vigilance of the Holy Synod, there were published several books, including *Liturghierul* (*Liturgikon*) in 1815, a copy of which is kept in the monastery of Celic Dere, the Tulcea County. On both sides of the Prut there also circulated editions of the *New Testament* (1817, 1819) and the *Bible* (1819) printed by the Russian Bible Society in St. Petersburg and intended for the Romanians in Bessarabia; their publisher and proofreader was also Gavriil. The collection of Tulcea museum contains one copy of the *Bible* and the *New Testament* of 1819 edition, and in Celic Dere there are three copies of the *New Testament* of 1817 edition.

In our opinion, the presence of books published under the patronage of Gavriil Bănulescu-Bodoni in Northern Dobruđa can only be explained by two major aspects: by the personality of the Metropolitan, who fought for the preservation of Romanian spirit in Bessarabia by means of language, culture and the Church, and by the fact that the books entered this area from or through Moldavia more intensely than from other Romanian provinces.

List of illustrations:

1. *Booklet about the duty and power of rural deans*, Iași, 1808. Title page (Gavrilă Simion Eco-Museum Research Institute, Tulcea).
- 2-3. *Book of Prayers for victory*, Iași, 1809. Front and back sides of the title page (Gavrilă Simion Eco-Museum Research Institute, Tulcea).

4. *Kyriakodromion*, Neamț, 1811. Title page (Cocoș Monastery, Tulcea).
5. *The Lives of the Saints for the month of October*, Neamț, 1809. Title page (Celic Dere Monastery, Tulcea).
- 6-7. *Liturgikon*, Chișinău, 1815. Front and back sides of the title page (Celic Dere Monastery, Tulcea).

Об издательской деятельности митрополита Гавриила Бэнулеску-Бодони (1808-1812, 1813-1821) и наличии старых румынских изданий в собраниях Северной Добруджи

Резюме

Одним из факторов, способствовавших поддержке румын и румынской культуры в Бессарабии, являлась церковь, и митрополит Гавриил Бэнулеску-Бодони (р. 1746 <1750?> – ум. 1821, Кишинёв) глубоко осознавал это, приобщая территорию между Прутом и Днестром к сознанию и духовности румынского пространства до и особенно после 1812 года.

В 1808-1812 гг., после назначения его членом Святейшего Синода и экзархом Молдавии и Валахии (27 марта 1808 г.), в условиях установления режима российской военной оккупации в румынских княжествах великий иерарх инициировал культурную программу распространения румынских книг, издаваемых в молдавских книгопечатных центрах (Яссы, Нямц). Он успешно руководил Митрополией Молдовы до подписания Бухарестского мирного договора 16 мая 1812 года.

В качестве покровителя, издателя, составителя предисловий и переводчика Гавриил Бэнулеску-Бодони выпустил в этот период несколько румынских книг. Экземпляры некоторых изданий мы обнаружили в светских и монастырских коллекциях Северной Добруджи, а именно: *Cărticică pentru datoră și stăpânirea blagocinilor* (*Книжица о долге и власти благочинных*) (Яссы, 1808 г.) и *Carte de rugăciuni pentru cerere de biruință* (*Сборник молитв о даровании победы*) (Яссы, 1809), хранящиеся в Институте эко-музейных исследований им. Гаврилэ Симиона (Тулча), а также *Кириакодромион* (Нямц, 1811 г.) и *Жития святых* (Нямц, 1807-1815 гг.), хранящиеся в монастырях Челик-Дере и Кокош, основанных в первые десятилетия XIX века. Эти издания наверняка были распространены и в Бессарабии, но большинство из них были уничтожены в период русского правления.

Но наиболее важную культурно-историческую деятельность митрополит Гавриил Бэнулеску-Бодони осуществлял в первые годы после присоединения Бессарабии к Российской империи в 1812 году, после создания новой епархии – Кишиневской и Хотинской, главой которой он был назначен 21 августа 1813 года и оставался до конца своей жизни. 31 мая 1814 года в Кишиневе была открыта Епархиальная типография для печатания религиозных книг на румынском языке, которые должны были переводиться со старославянского языка. Под его руководством, иногда обманывая бдительность Святейшего Синода, здесь были напечатаны несколько работ, в том числе *Liturgierul* (*Служебник*) 1815 года, экземпляр которого хранится в монастыре Челик-Дере уезда Тулча.

По обе стороны Прута также имели хождение издания *Нового Завета* (1817, 1819 гг.) и *Библии* (1819 г.), отпечатанные Российским Библейским обществом в Санкт-Петербурге и предназначенные для румын Бессарабии; их издателем и корректором тоже был Гавриил. В собрании тулчинского музея хранится по одному экземпляру *Библии* и *Нового Завета* 1819 года издания, а в Челик-Дере – три экземпляра *Нового Завета* 1817 года издания.

По нашему мнению, распространение на территории Северной Добруджи книг, изданных под покровительством Гавриила Бэнулеску-Бодони, объясняется, в основном, двумя аспектами: личностью митрополита, который боролся за сохранение румынизма в Бессарабии с помощью языка, культуры и церкви, и тем, что из Молдавии сюда поступало больше книг, чем из других румынских провинций.

Список иллюстраций:

1. *Книжица о долге и власти благочинных*, Яссы, 1808 г. Титульный лист (Институт эко-музейных исследований им. Гаврилэ Симиона, Тулча).
- 2-3. *Сборник молитв о даровании победы*, Яссы, 1809 г. Лицевая и оборотная стороны титульного листа (Институт эко-музейных исследований им. Гаврилэ Симиона, Тулча).
4. *Кириакодромион*, Нямц, 1811 г. Титульный лист (Монастырь Кокош, Тулча).
5. *Жития святых на месяц октябрь*, Нямц, 1809 г. Титульный лист (Монастырь Челик-Дере, Тулча).
- 6-7. *Служебник*, Кишинев, 1815 г. Лицевая и оборотная стороны титульного листа (Монастырь Челик-Дере, Тулча).

27.02.2015

Dr. Lăcrămioara Manea, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion” Tulcea, str. Progresului, nr. 32, 820009 Tulcea, România, e-mail: lacramanea@yahoo.com